ENDES MIHÁLY

Szürke zsezse /Carduelis hornemanni exilipes (Coues), Aves, Fringillidae/ megjelenése Debrecenben. - Faunisztikai, rendszertani és ökológiai megjegyzések

Városunk északi részén, kertes családi ház környezetű lakásunk földszinti ablakából vettem észre 1995 december 10-én, 14^h -kor a faj egy példányát. A madár egy fiatal közönséges nyír (Betula pendula) ágán ült, körülbelül 2 m távolságban és 1,5 m magasságban. A fa fűzér terméságazatát bontogatta, apró szárnyas makkocskáit fogyasztva. Időnként leszállt a betonjárdára, s egy tenyérnyi esővíz tócsából ivott.Mindez egy órán át zajlott, majd elrepült. Nyilvánvalóan a közelben éjszakázhatott, mert másnap délelőtt 10^h körül megint itt volt, hasonló időtartamra. Délután nagy havazás indult, s azóta nem került szem elé. A madarat jelenlétemben E. Lakatos Aranka és Endes Gábor több ízben megtekintette. Ittléte alatt rendkívül bizalmasan, mondhatni gyanútlanul viselkedett. Táplálkozását sem a tőle méternyire elhaladó gépkocsik, sem a hasonló távolságban mozgó, sőt mellette álló, hangosan beszélő emberek sem zavarták. Végül magam is megközelítettem 70-80 cm-re, miután előzőleg több színes fényképfelvételt készítettem róla (a fekete-fehér kópiák e kötetben megtalálhatók).

Az ismertetett körülmények miatt az általam megfigyelt példány határozókönyvekkel (pl. PETERSON et al. 1964, MAKATSCH 1977) in situ történő azonosítására minden feltétel adott volt. Az apró, kb. csicsőrkével megegyező testméret, a "kötelező" kármínpiros homlokfolt és fekete áll mellett legfeltűnőbb bélyeg természetesen a néhány sötét vonalkával tarkított fehér farcsík volt, de ilyennek mutatkoztak az alsó farkfedők, a karevezők és a

kormánytollak széles szegélyei is. A világos részek, így az arc, a tarkótáj, és az egész alsótest igen fakó tónusúak voltak, az oldalakon kevés, jól látható sávozással. Emiatt a viszonylag sötétebb, szürkésen csíkozott barnássárga hát nyeregszerű képet adott. Rózsaszín árnyalat sehol sem mutatkozott, emiatt tojó egyed lehetett. Említésre méltó, hogy csupán egy-egy szárnycsík látszott, azaz csak a nagy külső szárnyfedők szegélye volt fehér, a közepeseké viszont nem. A szárnycsíkok fehérségét NIETHAMMER (1973) külön kiemeli, mint jellegzetes bélyeget.

A szürke zsezse csekélyszámú itthoni megjelenésének körülményeiből is levonhatunk következtetéseket. Télen bukkan fel (2 novemberi, 3 decemberi és 2 januári észlelés), s csaknem mindig - öt alkalommal - zsezse (Carduelis flammea) invázió alkalmával. A megfigyeltek száma 4 esetben 1, 3 esetben 2 példány volt. A területi eloszlás meglehetősen egyenletes, bár rendkívül elszórt: a Dunántúlon 2 alkalommal, a Duna-Tisza közén szintén két alkalommal, míg a Tiszántúlon és a Tokaji-hegy lábánál 1-1 alakommal mutatkozott. Egy esetben a lelőhely ismeretlen, azaz nem derül ki az irodalomból (HARASZTHY 1978).

Hogy a szürke zsezse a Carduelis, vagy az Acanthis nemzetség tagja-e, jelen írásom nem hivatott eldönteni, s magam a hivatalos hazai álláspontot követem (KEVE 1984). Ugyanakkor napjainkban vitatott a faji önállóság is. A modern madártani irodalomban két álláspont létezik e kérdést illetően. A nagyobb tábor (USA-beliek is) a zsezsétől (Carduelis flammea) elkülönülő, önálló fajnak (Carduelis hornemanni) tartja, s míg amazt négy, az utóbbit két alfajra bontja: ssp. hornemanni és ssp. exilipes (pl. VAURIE 1959). A másik oldalt Salomonsen munkássága alapozza meg és több orosz szerző támasztja alá (cit. VOOUS 1960), Grönland nyugati részén megfigyelt és hibridnek tartott

egyedek morfológiai bélyegei alapján. Ugyanezt Norvégiában is megállapitották (HARRIS et al. 1965), de más is talált ott 6 %-os gyakorisággal hasonló példányokat (SVENSSON 1975). Az utóbbi szerző mindezek ellenére az elsőként ismertetett véleményt képviseli. Együtt költést azonban még senki sem észlelt és például amerikai területeken nagy populációkban együtt él a két faj, hibridizáció nélkül (CHANDLER 1966, VOOUS 1960). Hogy a kép még bonyolultabb legyen, Salomonsen szerint az izlandi, legvilágosabb árnyalatú, nem mindenki által elfogadott zsezse alfaj (C. f. islandica) kereszteződhet ott a szürke zsezsével (ssp. exilipessel? - szerző). Az elmondottak miatt fordulhatott elő, hogy egy hazánkban kézre került madarat Salomonsen zsezsének ("Acanthis flammea exilipes") határozott meg, Az "Új zsezse alfaj a magyar faunában" című írás példánya később "átalakult" szürke zsezsévé (C.h. exilipes), miután újabban így van nyilvántartva (KEVE 1984). Bár tojásaik színre és méretre megegyeznek (ez a jelenség egyébiránt fajok egész sorára jellemző, MAKATSCH 1976), hangjukban és énekükben található eltérés (BERGMANN-HELB 1982). Mindent összevetve, az általam észlelt madarat a szürke zsezse Coues által leírt alfajának tartom: Carduelis hornemanni exilipes.

A holarktikus sarkköri tundrákon él, a törpe füzes és nyíres területeken, ahonnan Közép-Európába csak ritkán jut el, s ez sokkal inkább kóborlás, mintsem rendszeres vonulás, telelés. Élettörténete nem teljesen felderített. így például a fiókanevelés részletei ismeretlenek, s itthoni táplálkozásáról is talán jelen adat a legelső. Első, illetve második magyarországi előfordulása 1880 decemberből Gubacsipuszta, valamint 1894 januárban Kőszeg. Ezeken a helyeken egy és két példányt lőttek. (CHERNEL 1899). Ezek később megsemmisültek. Csaknem hét évtized

elteltével, 1962 novemberében két madár került szem elé Gyömrőn (PÉCZELY 1966) majd 1977 decemberben Tarcalon láttak ugyancsak kettőt (MERCSÁK-MERCSÁKNÉ 1982). Ezt követte 1978 januárban egy példány ismeretlen helyről (HARASZTHY 1979) végül 1983 november 22-én és 24-én Nagylengyelben észlelték ugyanazt (?) a madarat (DEDINSZKY 1988). Saját adatom tehát a hetedik itthoni megfigyelés.

Tény, hogy az egyébként is nagyon ritkán megjelenő madarat nem könnyű felismerni (időjárási körülmények, a "hordozó" zsezsecsapatok óvatos viselkedése, téli fényhiány mindegyike akadályozó tényező). Ugyanakkor egyetlen bélyeg, a farcsík fehér, vagy alig csíkozott volta - még ez az utóbbi is eléggé feltűnő! - kínálkozik legbiztosabb támpontként a zsezse alakjaival szembeni elkülönítésül. A szürke zsezse törzsalakja viszont nagyobb méretű (szárnyhosszuk különbsége átlagosan 1 cm) és rendkívül világos szürkés színű, s nem csíkozott (MAKATSCH 1977, SVENNSON 1975, VAURIE, 1959). Valószínű, hogy az ez idő tájt Európában uralkodó zord, ráadásul szeszélyes időjárás is hozzájárulhatott madarunk megjelenéséhez. Renkívüli jámborsága alapján joggal feltételezhető, hogy az emberrel még nem ismerkedett meg.

IRODALOM

BERGMANN, H.H., HOLB, H.W. 1982 Stimmen der Vögel Europas. BLV, München, Wien, Zürich, 416 pp

CHANDLER, S., et al. 1966 A Guide to Field Identification Birds of North America. Golden, New York, 340 pp

CHERNEL, I. 1899 Magyarország madarai II. M.O.K., Budapest, 830 pp

DEDINSZKY, J. ifj. 1988 (Cím nélkül) "Szürke zsezse (Carduelis hornemanni) Nagylengyelben." Madártani Tájékoztató, 1-2: 75.

HARRIS, M. , NORMAN, F.I., McCOLL, R.M.S. 1965 A mixed population of redpolls in northern Norway. British Birds, 58: 288-294.

HARASZTHY, L. 1978 Új zsezse alfaj a magyar faunában. Madártani Tájékoztató, nov.-dec.: 15-16.

KEVE, A. 1984 Magyarország madarainak névjegyzéke. Akadémiai, Budapest, 100 pp

MAKATSCH, W. 1976 Die Eier der Vögel Europas 2. Naumann, Leipzig-Radebeul, 460 pp

MAKATSCH, W. 1977 Wir bestimmen der Vögel Europas. Naumann, Leipzig-Radebeul, 523 pp

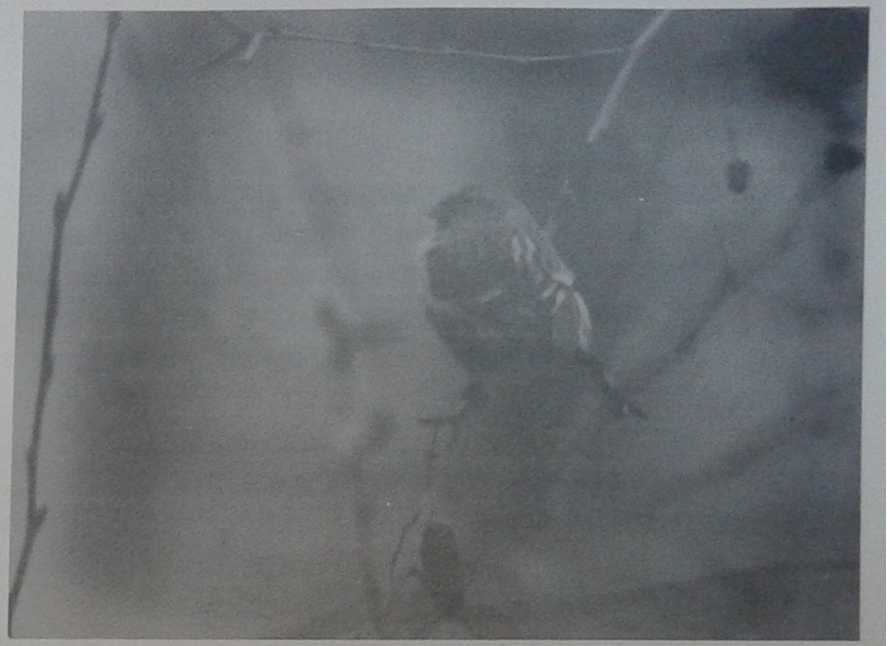

Szürke zsezse /Carduelis hornemanni exilipes/
Fotó: Endes Mihály

Jól látható a szürke zsezse fajra jellegzetes fehér farcsíkja
Fotó: Endes Mihály

MERCSÁK, L., MERCSÁK, Lné. 1982 (Cím nélkül) "Szürke zsezse (Carduelis hernemanni) Tarcalon". Madártani Tájékoztató, 1-3: 73.

PÉCZELY, P. 1966. (Cím nélkül) "Szürke zsezse (Carduelis hornemanni) Gyömrő határában". Aquila, 1964-65., 71-72: 231.

PETERSON, R.T., MOUNTFORT, G., HOLLOM, P.A.D. 1964 A Field Guide to the Birds of Britain and Europe. Collins, London, 318 pp

NIETHAMMER, G. 1973 Die Vögel Europas. Parey, Hamburg-Berlin, 443 pp

SVENSSON, L. 1975 Identification Guide to European Passerines. Naturh. Riksmus., Stockholm, 184 pp

VAURIE, CH. 1959 The Birds of the Palearctic Fauna. Witherby, London, 762 pp

VOOUS, K.H. 1960 Atlas of European Birds. Nelson, 284 pp